

**ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ НАУКИ І ОСВІТИ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА СТАНЦІЯ ЮНИХ ТУРИСТІВ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ**

ПАМ'ЯТКИ ПРИРОДИ ХАРКІВЩИНИ

Упорядник: Редіна О.В. – методист вищої категорії Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради

Відповідальна за випуск: Сторожук О.А. – заступник директора Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради

Актуальність завдань, пов'язаних з розвитком екологічного краєзнавства, не викликає сумнівів. Шлях до високої екологічної культури лежить через ефективну екологічну освіту, яка стала необхідною складовою екологічно безпечного розвитку суспільства. У закладах освіти Харківщини склалася система роботи з екологічного краєзнавства, яка проводиться в урочний та позаурочний час. Збірка «Пам'ятки природи Харківщини», в якій подається інформація про цікаві об'єкти природно-заповідного фонду Харківської області, допоможе всім, хто цікавиться природою рідного краю.

Розрахована на учнів, студентів, педагогів, краєзнавців.

ЗМІСТ

1. Нормативно-правова база збереження пам'яток природи

2. Природно-заповідний фонд Харківщини

2.1. Національний природний парк «Гомільшанські ліси»

2.2. Національний природний парк «Слобожанський»

2.3. Національний природний парк «Дворічанський»

2.4. Геологічна пам'ятка природи – гора «Крем'янець»

3. Незвичайні пам'ятки природи Харківщини

3.1. Солоне озеро

3.2. Кицівська пустеля

Висновки

Список використаних джерел

1. Нормативно-правова база збереження пам'яток природи.

Міжнародний союз охорони природи (МСОП; англ. International Union for Conservation of Nature, IUCN) — міжнародна організація, метою якої є збереження природних ресурсів.

Заснована в 1948 році, головний офіс розташований у місті Гланд (кантон Во, Швейцарія). Членами організації можуть бути як юридичні, так і фізичні особи. На теперішній час членами МСОП є 78 країн, 112 урядових та 735 неурядових організацій (в тому числі й українських), а також велика кількість вчених з 181 країни. Основним уставним видом діяльності МСОП є допомога співтовариствам будь-якого виду у справі збереження біорізноманіття і впровадження екологічно чистих та сталих методів використання природних ресурсів. З 1963 року видає Червоний список Міжнародного союзу охорони природи — найбільший збірник відомостей про охоронний статус рослин та тварин в усьому світі.

В МСОП розроблено наступну систему категорій природоохоронних територій:

Ia — Природний заповідник суворого режиму (Strict Nature Reserve)

Територія суші або моря, яка містить видатні або високо-репрезентативні зразки екосистем, геологічних або фізіологічних систем, та/або видів; доступна для наукового дослідження та екологічного моніторингу.

Ib — Місцевість природного стану (Wilderness Area)

Велика територія незміненої або слабко зміненої суші та/або моря, що зберігає природний характер, без значного постійного населення, яка охороняється та підтримується шляхом, що забезпечує збереження її природного стану.

II — Національний парк (National Park)

Природна територія суші або моря, призначена для:

- захисту екологічних взаємозв'язків всередині однієї або більше екосистем для сучасного та майбутніх поколінь;
- виключення використання території, яке може призвести до втрати нею своїх природних характеристик;
- надання можливості для духовного, наукового, освітнього, рекреаційного та туристичного використання території, при умові їх найможливішої екологічної сумісності.

III — Пам'ятка природи (Natural Monument)

Територія, що містить один або більше специфічних природних або природно-культурологічних об'єктів, які мають видатну або унікальну цінність

завдяки своїй рідкості, збереженій типовості, естетичним якостям або культурологічній важливості.

IV — Територія збереження виду/місцеперебування (Habitat/Species Management Area)

Територія суші або моря, дозволена для активного використання при умові збереження деякого специфічного місцеперебування або деякого виду.

V — Охоронюваний ландшафт (Protected Landscape/Seascape)

Територія суші, моря або узбережжя, де взаємодія між людиною та природою з часом призвела до виникнення особливих утворень із значною естетичною, екологічною або культурною цінністю, частіше за все із значним біорізноманіттям. Охорона та збереження даного традиційного взаємодіючого комплексу є життєво необхідними умовами для підтримки існування та еволюції такої території.

VI — Територія контрольованого природовикористання (Managed Resource Protected Area)

Територія, що містить здебільшого незмінені природні системи, використовувана протягом тривалого часу з умовою захисту та підтримки біорізноманіття на ній, за умови стабільного постачання нею в той самий час біологічних, мінеральних і т.ін. природних ресурсів та послуг, які потребує місцеве населення.

2. Природно-заповідний фонд Харківської області.

Природно-заповідний фонд Харківської області складають природні комплекси й об'єкти, що мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну й іншу цінність і виділені з метою збереження природного різноманіття ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу, забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища.

У складі ПЗФ Харківської області налічується 242 заповідні території та об'єкти, загальною площею 73,8 тис. га. В їх числі 3 національні природні парки, 7 регіональних ландшафтних парків, численні заказники, заповідні урочища та пам'ятки природи. За питомою вагою площі ПЗФ (2,35%) Харківська область посідає передостаннє місце в Україні, перевищуючи лише Вінницьку (2,1%). Серед територій та об'єктів фонду переважають заказники — 70% (ландшафтні, гідрологічні, лісові, ботанічні, загальнозоологічні, орнітологічні, ентомологічні, загальногеологічні). Крім того курортні та лікувально-оздоровчі території займають 1200,0 га, рекреаційного призначення — 4400,0 га, водно-болотні угіддя — 68550,0 га, полезахисні та інші захисні насадження — 103015,0 га .

Існує велика кількість категорій природоохоронних територій, що розрізняються за ступенями обмеження діяльності людей та за підпорядкуванням. Національний природний парк – одна з найвищих категорій природоохоронних територій. Це територія, що знаходиться у державній власності та на якій обмежена господарська діяльність задля збереження природного середовища.

Найчастіше національний парк плутають із заповідником – природоохоронною територією іншої категорії. Найсуттєвіша відмінність полягає в тому, що в заповідниках заборонено будь яку господарську діяльність та втручання в перебіг природних процесів. Сенс створення заповідників полягає в збереженні природи в первісному, недоторканому вигляді.

Національний парк – це принципово інша природоохоронна територія. Ідея створення національних парків полягає в переході на такий тип природокористування, який найменшим чином шкодитиме природі. Однією з цілей створення національних парків є відпочинок, тому тут дозволено відвідування туристів та перебування на своїй території за певними умовами. Окрім того, території національних парків можуть включати в себе населені пункти, або господарські об'єкти. Неоднорідність територій, що входять до складу національного парку, призводить до необхідності впровадження функціонального зонування території. Загалом виділяють наступні зони:

- заповідна зона. Природоохоронний режим заповідної зони подібний до заповідника. Тут заборонена будь-яка господарська діяльність та використання природних ресурсів (збір грибів, ягід та ін.). Відвідування заповідної зони без спеціального дозволу заборонено.
- зона регульованої рекреації. Використовується для відпочинку, проведення екскурсій, туризму. Забудівля та проведення масштабних господарських робіт заборонені. Території, що входять в цю зону, мають певну естетичну та природоохоронну цінність.
- зона стаціонарної рекреації. Призначена для розташування пунктів стаціонарної рекреації (баз відпочинку). В цю зону входять території, менш цінні в природоохоронному відношенні.

На території Харківської області діють три Національні природні парки: «Гомільшанські ліси» (2004 рік), «Дворічанський» (2009 рік), «Слобожанський» (2009 рік).

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК «ГОМІЛЬШАНСЬКІ ЛІСИ»

АДРЕСА: UKRAINE, KHARKIV REGION, 63436,
ХАРКІВСЬКА ОБЛАСТЬ, ЗМІЇВСЬКИЙ РАЙОН,
ЗМІЇВ, ВУЛ. АДМІНІСТРАТИВНА, 25

В долині річок Сіверський Донець і Гомільша розкинувся національний природний парк «Гомільшанські ліси», що займає територію близько 15 тисяч гектар. Він був створений в 2004 році серед лісостепових комплексів річки Сіверський Донець з метою збереження, відтворення та раціонального використання типових та унікальних лісостепових природних комплексів долини річки Сіверський Донець, що мають важливе

природоохоронне, наукове, естетичне, рекреаційне та оздоровче значення. Центр культури Слобідської України, визначне історичне та літературне місце. Категорія МСОП — II (Національний парк).

Перші «заповідні» об'єкти на території нинішнього парку виникли ще за часів Петра I, коли тут був затверджений «Заповідний корабельний гай». Починаючи з 1914 року, вчені Харківського університету на чолі з професором В.М. Арнольдї пропонували надати цій території заповідний статус, оскільки вона являє собою цінний резерват рідкісних, реліктових та ендемічних видів рослин та тварин. Ідея його створення належить харківським вченим: О. В. Гурову, А. М. Краснову, С. М. Лавренку та іншим. На території парку зустрічаються тварини, занесені до Європейського Червоного списку (вечірниця велетенська, вухань бурий, деркач, сліпак звичайний, поліксена, тощо). 38 видів тварин, що мешкають тут, занесено до Червоної книги України, серед них: борсук звичайний, горностай, норка європейська, райдужниця велика, джміль вірменський, мідянка, бражник Прозерпіна. 66 видів тварин нараховує Червоний список Харківської області, в їх числі: шуліка чорний, рибалочка блакитний, ропуха сіра, жаба ставкова, гадюка звичайна, кажанок північний, цикада чорна. Увагу фахівців привертає рідка різнокольорова ящурка, релікт третичного періоду. З великих тварин у парку є лосі, козулі, кабани, лисиці.

Особливу цікавість відвідувачів викликають колонії сірої чаплі в затоці Косач біля селища Коробови Хутори. Парк багатий не тільки своєю фауною і флорою, а й історією. У ньому ви знайдете десятки археологічних пам'яток, таких як Сухогомільшанське або Великогомільшанське городища. Найбільш ранні пам'ятники — скіфські, вони датуються четвертим століттям до нашої ери. Тисячі

курганів, залишки кріпосних стін, поховальних споруд збереглися і до наших днів. Є на території парку і сліди Другої світової війни. У цих краях велися запеклі бої, про що свідчать численні могили полеглих воїнів, траншеї, землянки та бліндажі. Особливий інтерес тутешні місця представляють для тих, хто цікавиться історією часів Запорізької Січі. Тут можна побачити руїни козацького Свято - Миколаївського монастиря, заснованого запорожцями ще в 1648 році. Про колишні подвиги тих часів нагадує і Козача гора.

Господарська зона призначена для господарського використання із впровадженням екологічних, менш виснажливих методів. Згідно з Указом президента України Л.Д. Кучми № 1047/2004 від 6 вересня 2004 року площа національного природного парку «Гомільшанські ліси» становить 14314,8 га, із них у постійному користуванні парку знаходиться 3377,3 га (Коробівське лісництво). Площа заповідної зони складає 1022,4 га, зони регульованої рекреації - 1380,3 га, стаціонарної рекреації - 1100,5 га та господарської - 10811,6 га.

Територія природного парку дуже багата на пам'ятники матеріальної культури різних археологічних епох, починаючи з епохи неоліту IV тис. до н.е. до епохи Київської Русі включно. Тут розташовані відкриті поселення (селища), городища, могильники. Деякі з них мають загальнодержавне значення.

Городище біля с. Коропове – багатошарове поселення, що містить відклади скіфської епохи (V—III ст. до н. е.) та ранньосередньовічні (VIII—X вв.), пов'язані зі слов'янською культурою та культурою епохи Хазарського каганату. Поруч знаходяться селище салтівської культури та два селища бронзового віку (II тис. до н.е.). Біля села Суха Гомільша знаходиться городище, три селища та безкурганний могильник з похованням за обрядом трупоспалення, що відноситься до мішаного слов'яно-тюркського населення VIII—X вв. н. е. Це унікальний комплекс, в якому вдалося виявити залишки середньовічних оборонних стін, помешкання та 140 поховальних споруд з величезною кількістю старожитніх речей.

Біля с. Велика Гомільша розташоване городище та курганні могильники скіфської епохи раннього залізного віку (VI—III вв. до н. е.). Тут вдалось виявити цінні залишки матеріальної культури скіфської епохи та розкрити ряд курганів, у тому числі ті, що містять унікальне шатрове перекриття. Окрім того, в лісі між Гомольшею та Короповим відкриті селища бронзового віку та салтівської культури. На правому березі річки Сіверський Донець, навпроти села Задонецьке, розташовано важливе ранньослов'янське поселення, в поруч – городище Гайдари, що відноситься до епохи давньоруської держави та періоду боротьби осілого слов'янського населення з кочівниками-половцями в XI-XII сторіччя. На лівому березі Сіверського Дінця на просторі між селами Задонецьке та Черкаський Бишкін знаходиться більше десяти давніх поселень від епохи неоліту, енеоліту та бронзового віку до раннього залізного віку та епохи Середньовіччя. В неоліті тут мешкали мисливсько-рибальські племена дніпрово-донецької культури, а пізніше, в бронзовому віку, з'явилися землеробсько-скотарські катакомбної та срубної культури.

За раннього залізного віку (скіфський час) тут мешкало осіле землеробсько-скотарське населення, яке залишило після себе нижній культурний шар городища Коробів Хутір та укріплене земляними валами з кам'яними укріпленнями городище у с. Велика Гомільша з великим курганним могильником, що налічує більше 1000 курганних насипів та інших пам'ятників. Розкопки

Великогомільшанського городища та курганів скіфо-сарматської культури археологічної експедиції Харківського університету під керівництвом професорів С.А. Семенова-Зусера та Б.А. Шрамко дали змістовний матеріал для всебічної характеристики життя місцевого населення в V—III ст. до н. е. Важливим за своїм історичним значенням є селище Задонецьке. Це єдиний в Харківській області археологічний пам'ятник VI-VII ст. н. е., матеріали якого дозволяють з'ясувати складні процеси етногенеза східних слов'ян. В епоху раннього середньовіччя (VIII—X ст.) даний район знаходився на стику двох культур: ранньослов'янської та культури Хазарського каганату. В результаті синтезу цих культур тут виникли унікальні для Південно-Східної Європи пам'ятники – городища біля Коропового та Сухої Гомільші. Особливий інтерес являє Сухогомольшанський археологічний комплекс, відмічений ще в руському письменному джерелі початку XVII в. - «Книзі Большому Чертежу». На той час ще можна було побачити фортецю із залишками кам'яних стін. Поруч з фортецею знайдено могильник з трупоспаленням за слов'янським зразком, золотими та бронзовими речами хазарського типу. Найпізнішим археологічним пам'ятником в межах національного парку є городище Гайдари, що відноситься до епохи Київської Русі XI – початку XIII сторіччя. Це поселення було одним з постійних половецьких зимовищ, розташованих на Сіверському Донці поруч з великим родовим центром половців – Змієвом.

В середині XVII ст. на правому березі річки виник Зміївський чоловічий монастир, який також називали Миколаївським (за головним храмом Святого Миколи), або козацьким. За легендою, під його стінами бився з татарами кошовий отаман Іван Сірко. Після ліквідації Запорізької Січі серед монахів Зміївського монастиря залишилось багато колишніх козаків. До цього часу монастирю були приписані величезні земельні угіддя, він мав свої промисли, проводив великі торгівельні операції. Для того, щоб закрити монастир, монахи були звинувачені в «розбійній поведінці», після чого монастир було ліквідовано (1788 рік). До нас дійшли легенди, що розповідають про те, що в часи ліквідації монастиря монахи закопували діжки з золотом в долині, що пізніше отримала назву «золотої». За легендою, Біле озеро було названо так тому, що його води побіліли від кинутих в нього срібних монет. Коли царські війська оточували монастир, козаки в чернецьких рясах проривались крізь ряди солдат та кидались з берегової кручі в річку, намагаючись врятуватись вплав. Так, за легендою, з'явилась ще одна місцева назва – Козача Гора.

Після розгрому монастиря настав тривалий час мирного існування, коли населення краю постійно зростало, з'являлись нові селища та хутори. В роки Другої Світової війни в густих лісах Гомільшанського та Королівського лісництв змагався з окупантами партизанський загін Я. А. Брехунця. Тут кілька разів проходила лінія фронту. При визволенні Харкова в цих місцях на підступах до міста велись тяжкі бої, про які нагадують залишки військових укріплень та могильні пам'ятники.

Територія національного парку розташована на обох берегах річки Сіверський Донець, в її середній течії. Більша частина парку – правобережні узвишшя так званого корінного берега, менша територія представлена лівобережними низовинними рівнинами заплави та борової тераси річки. Правобережжя представлено південним язиком відрогів Середньоруської височини, пагорби якої

круто обриваються до долини Дінця та стають більш пологими на заході. Територія порізана мережею субширотних гряд пагорбів зі округленими обрисами та розсічена ярами, що круто спадають до долини великої річки й відкривають свої мальовничі ложа променям сонця. Середні висоти коливаються в межах 170-190 м над рівнем моря, максимальні сягають більше 200 метрів. Перепади висот складають 100 метрів, що особливо помітно в долині Сіверського Дінця біля Козачої гори та між селами Коропів Хутір та Гайдари. Тут кручі річкової долини утворюють неповторну гаму крутоярів, що спалахують в сонячному промінні білизнаю пісків та строкатістю глин, розлогих та крутих лісистих схилів, прорізаних вузькими ярками. Далі від річкової долини схили ярів не менш стрімкі, а їх ложа ширші й зайняті мальовничими невеликими болотами в оточенні луків та вікових дібров. Впадає в очі відмінність місцевих ярів від таких у багатьох степових районах: схили не утворюють (як у степу) круч, а днища – глибоко врізаних промивин. Ще далі на захід долини стають глибшими, але значно ширшими, а плакори (рівні підвищені ділянки) – ширшими й пласкішими. Починається славнозвісний вододіл басейнів Дніпра та Дона, де колись проходив Муравський Шлях. Поблизу території парку висоти вододілів складають 180-200 м над рівнем моря. Вздовж Сіверського Дінця пасма горбів складають відроги крутих схилів річкової долини – так звані гори. З півночі на південь від селища Гайдари до села Коропів Хутір це: Городищенська гора, Монастирська гора, Пташина гора та славетна Козача гора. Найбільш велику яружно-балкову систему утворює Добрицький яр: довжина ложа самого яра складає 7,5 км, бічних відгалужень – 8 км. В цілому, рельєф правобережної частини території НПП «Гомільшанські ліси» підвищено-рівнинний, згладжено-горбистий з сильним пересіченням біля долин річок.

Приблизно на рівні межі південної третини правобережжя височину розтинає долина річки Гомільша, що дала ім'я національному парку. Ширина долини невелика – до 400 м, долина зайнята просторими очеретяними масивами, ділянками чагарникових та вільхових боліт, заболочених луків.

Геологічна історія території добре простежена в даному районі починаючи з палеозою. Більшу частину силуру та девону територія локалізації національного парку являла собою суходіл; з початком кам'яновугільного періоду відбувався наступ моря – затоки кам'яновугільного басейну. В цей час тут набули поширення просторі мілководні слабкосолоні водойми, порослі деревовидними плаунами, хвощами та папоротями, що знаходили на цій території межу свого ареалу. Цікава фауна кам'яновугільних лісів: велетенські (десятки сантиметрів) скорпіони, поденки розміром з голуба, бабки-меганеври з розмахом крил 1 метр. Породи даного періоду сховані під колосальною товщею пізніших відкладів, виходи на поверхню в межах НПП «Гомільшанські ліси» не спостерігаються. Пермський період позначився відступом та повторним наступом морської затоки. Йшли процеси відкладення солі в мілководних сильносолених озерах та лагунах. Виходів порід даного періоду на території парку не відмічено. Ближче до кінця пермського періоду відбувається відступ моря на схід; в наступному, тріасовому, періоді мезозойської ери по усьому регіону розповсюджуються спекотні пустелі з їх дивовижним світом ящірок, черепах, псевдозухів – сухопутних величезних родичів крокодилів, примітивних динозаврів та предків ссавців. Тріасовий період був вельми сейсμοактивним, по його закінченню Східно-Європейська платформа

заспокоїлась та втратила тектонічну активність. До кінця тріасового періоду клімат змінюється, стає вологим та прохолоднішим, починається наступ моря.

Юрський період в історії даної території був воістину морською сторінкою: розлогі мілководні тропічні моря вкривали увесь простір, лише деінде висились пласкі диски коралових атолів. Теплі води борознили химерні, літаючі у товщі океану Тетіс плезіозаври, що рухали своїми кінцівками-плавцями незалежно одне від одного, а також таємничі іхтіозаври. Диски мушель амонітів ширяли в товщі багатих вод, мигцем проносились стріли каракатиць-белемнітів.

Амоніти та белемніти

Виходів на поверхню відкладів даного періоду поки не знайдено, проте на південному сході області, в Ізюмському районі вони доволі розповсюджені, утворюють, наприклад, основу відомої гори Крем'янець біля міста Ізюм. До кінця юрського періоду море відступає, та на початку крейдяного періоду на території регіону розповсюджується наземна флора з пануванням голонасінних (араукарії, секвої, предки сосен та ялин, гінкго) та фауна динозаврів. Порооди цього періоду представлені слабо, скам'янілостей не знайдено. Однак весь наступний крейдовий період (крім його початку) територія розташування нинішнього НПП «Гомільшанські ліси» ховається під товщею тропічного океану Тетіс з його унікальною фауною амонітів, белемнітів та морських рептилій. На прилеглий до НПП території є виходи на поверхню порід тих часів, а саме крейди. В його шарах зустрічаються чисельні мушлі молюсків, наприклад, белемнітів, амонітів, немокардиумів та ін. Повітряні простори борознили дракони-птерозаври: величезні птеродактилі, що ширяли в пошуках риби над дрібними затоками та будували гнізда на атолах та рифових скелях.

До початку третинного періоду море починає відступати. Дивовижні істоти мезозою поступаються ареною життя фауні ссавців та птахів спекотних тропічних лісів еоцену. В цей час на території, де зараз розташований Національний парк, бродили хижі родичі журавлів гасторніси вагою в півтони.

Маленькі примітивні коні, перші великі ссавці диноцерати, ранні хижаки та примати складали основу палітри цього дивного світу, що звався буровугільним лісом за характерні відклади бурого вугілля. На території парку є мальовничі виходи порід тих далеких часів: зеленуваті глини та жовто-зелені бархатисті піски з прошарками бурого вугілля, рудуваті пісковики в оточенні тих таки ніжно-зелених глин та пісків. Інколи, підібравши уламок пісковика або плиточку бурого вугілля, можна знайти сліди давно проминулого життя – відбитки дивовижних рослин, родичів тих, що мешкають в наш час на південному сході США та в

Гасторніс

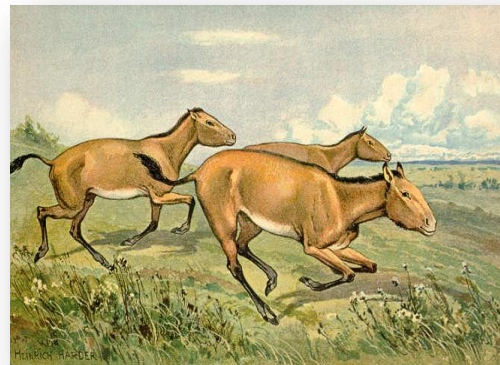
Диноцерат

субтропічному Китаї, відливи хітинових панцирів комах, окремі кісточки маленьких звірят. Сама обстановка на схилах, складених красивими еоценовими пісками та глинами в оточенні пишного пір'я листя папороті здається романтичним відлунням минулої епохи.

Кінець еоцену відзначився новим наступом моря, мілководного й теплого. В його водах плавали косяки сардин, які годували велетенських хижих китів – базилозаврів, схожих на гібрид змії, кита й крокодила.

Базилозавр

Гіпаріон

Остаточно північний схід України став суходолом на середину міоцену. На просторах Східноєвропейської рівнини зашуміли субтропічні ліси, які блискали білими квітками магнолій та каштанів, з велетнями-дубами, кипарисами, кедрами, ялинами, осиками й березами. Степи також займали великі простори, по яких бродили стада мастодонтів та носорогів, перших оленів та стародавніх коней. За ними прямували орди хижаків, на які була багатою міоценова доба: шаблезубі кішки, пращури леопардів, гієн та вовків. Пізніше поширилася багата гіпаріонова фауна, названа так по одному з характерніших видів цієї фауни – коню гіпаріону. Гієни, вовки, росوماхи, борсуки, куниці (в т.ч. й велетенські – з леопарда – куниці перуніум), коні, бики, носороги, слони (в т.ч. й найбільший зі слонів – південний слон), велика кількість птахів, вже зовсім схожих на сучасних, наповнювали ліси, савани, прибережні зарості вздовж давнього русла Сіверського Дінця.

Аж ось розпочався плейстоцен, а з ним і перші сильні похолодання. Субтропічний помірний клімат змінився субарктичним, зашуміли темною хвоею ялинові ліси, а поруч з ними – примарні світлі модринники. Чотири льодовикових періоди – чотири теплих міжльодовикових періоди. Субтропіки повертались знову, разом з південними тваринами та рослинами. Але, в цілому, плейстоцен –

це час похолодань та перебудови клімату на помірний лад. Регіон, де розташований НПП, вистояв (льодовик не поширювався на басейн Сіверського Дінця) та став островом-сховищем теплолюбної широколистяної рослинності, а разом з нею і багатьох інших форм життя. Саме цим можна пояснити велику кількість дольодовикових реліктів флори, світу грибів та тварин.

Характерними елементами льодовикової фауни були мамонти, шерстисті та лісові носороги, великорогі олені, лосі, північні олені, бізони, вівцебики, печерні та малі печерні ведмеді, печерні леви, а також відомі нам леопарди, тигри, гієни, вовки, россомаха, борсук, лисиця, бобри, орли-могильники й беркути, балабани й сапсани, велика кількість куликів (які зараз властиві Арктиці), дрохви, журавлі, сірі сорокопуди, прудкі й живородні ящірки, гадюки, вужі.

Широкими просторами тундростепів (сухий холодний степ) кочували давні мисливці-збирачі, перші люди. Забезпечені великою кількістю дичини, ягід, грибів, дарами лісових острівців (у тому числі й будівельними матеріалами), давні племена прагнули до цієї суворої, але щедрої землі, розташованої біля великої ріки, що несе свої холодні талі води на південь. З тих часів збереглися наконечники списів, шкребки, кухонні залишки, залишки викопних тварин, багато з яких ідентичні сучасним та зустрічаються нині у діаметрально протилежних частинах Євразії. Давні мисливці-кочівники, а слідом за ними й осіле населення в значній мірі винні в знищенні багатой плеїстоценової фауни регіону. Деякі види проіснували на території розташування парку до початку нашої ери (леопард, тигр, лев), до X сторіччя (гепард), до XVI-XVII ст. (тур, тарпан, зубр, сайга). Наприклад, ще на початку XIX ст. в тодішній Харківській губернії, а саме у Вовчанському та Зміївському повітах, зустрічались ведмеді, пугачі, беркути (два останніх зникли в 30 рр. XX ст.), а в степу – хохітва (*Tetrax tetrax*) й дрохва (*Otis tarda*).

Територія національного природного парку «Гомільшанські ліси» багата на різноманітні й мальовничі ландшафти. Тут, на невеликій площі, яку можна обійти за один день, можна побачити степи, прикрашені султанами ковили, вікові діброви на урвистих схилах долини Сіверського Дінця, високі гриви сосен на горах біля ріки, темну зелень борів, сліпучу білизну річкових пляжів та пустищ борової тераси, старі заболочені вільшняки та найжачені поваленими велетнями ліси річкових заплав, море очерету, що шелестить на вітру, соковиту зелень заболочених луків (у тому числі і в оточенні вікових дібров та мальовничих схилів), чистоту лісових струмків, що несуть свої води у сяючих піщаних ложах. Для повноти картини варто згадати порізане узлісся з примикаючими до неї луками у хвилястій місцевості: язики лісу з окремими дубами-патріархами вдираються далеко в розкинуті на пагорбах луки, а далі, де зелень трав утворює лінію горизонту, стоять поодинокі дерева-велетні з пишними кронами та слідами ударів блискавок. На прилеглої території особливо цікаве озеро Борове з його реліктовою бореальною (тобто північною, тайговою) флорою, що заселяє прибережну зону, та степи в околицях сел Нижній та Верхній Бишкіни. На озері Борове поширені зеленомохові та сфагнові угруповання, березові та осикові гаї, зарості верб, очерету, рогозу. Степи представлені різного типу травостанами: лучні степи з високим різнотрав'ям та великою кількістю квітів, ковилові степи, запаморочливо-терпкі полинні різнотрав'я. А крім того – байрачні діброви з високими колонами дубових стовбурів, примарними сутінками пологу та майже

голою землею по днищах балок – в царстві сутінок та напівмороку, чагарникові хащі з різноголоссям співочих птахів та запаморочливо-солодким запахом квітучих навесні тернів. Цікаве також урочище «Горіла долина», що розташоване у 9 км від меж парку: дуже красиво виглядають мілководні солонуваті озера в оточенні насичено-зелених морських комишів та високих осок, посеред абсолютно плаского степу. Ці озерця та оточуючі їх прибережні зарості дають притулок незліченній кількості качок, куликів, співочих птахів, земноводних, рептилій та цікавим водяним жукам, знайденим тільки тут. Навесні й восени ця місцина, як магніт, приваблює тисячі перелітних птахів – гусей, качок, куликів та інших.

Територія парку багата на водойми різного ландшафтного типу та гідрорежиму. Майже через середину парку протікає ріка Сіверський Донець, що сягає 20-50 м завширшки, з доволі стрімкою течією (0,3 м/с, а місцями до 0,45 м/с). Протяжність русла в межах Національного парку складає 9 км, а з урахуванням потрійного русла «тридонецчя» (біля села Черкаський Бишкін) – 14 км. Вздовж русла ріки зустрічається багато пляжів, особливо гарним білим піском відрізняються пляжі біля с. Задонецьке, або в районі біостанції ХНУ. Є намівні штучні пляжі біля турбаз в межах с. Коропово. Дрібні водотоки представлені річкою Гомольшею (протяжність русла – 14 км) та струмками-притоками Гомольші. До меж національного парку підходить річка Вільшанка. Долини малих водотоків дуже мальовничі, з багатою лучною та водною рослинністю, колами різнобарвних бабок над тихими плесами. Пляжів немає. Частина русла сильно заболочена, зникає в густих заростях очерету.

Озера природного походження представлені невеликими заболоченими западинами посеред діброви (їх рекреаційне значення невелике), заплавними озерами різних розмірів, плесами дрібних річок та струмків (неглибокі, часто – заболочені, рекреаційне значення невелике). Особливе зацікавлення являють великі заплавні озера, серед них – Біле озеро біля села Задонецьке, оточене лісами, площа водного дзеркала складає 18 га, частина берегів поросла очеретами та чагарниками, оточене великими осиками, віковими дубами та соснами. В північно-східній частині узбережжя є гарний пляж штучного походження, із зручним під'їздом.

Знайти це чарівне місце геть не важко. Біле озеро з'єднане з Сіверським Дінцем заболоченою протокою, яка перед впадінням в ріку відкривається широкою гладдю затоки Косач. Це дуже мальовниче місце з тихими затоками, що вдаються вузькими губами до стіни густого лісу, з білосніжним лататтям на водній гладі, чудовою панорамою з берега та води на оточуючі пагорби-гори (Пташина, Монастирська, Городищанська). Нижче села Коропово розташовані такі великі озера як Коропово, Перегон (Косовське). Вони дуже мальовничі та відносно легкодоступні, але більш цікаві для шанувальників дикої природи, аніж для тих, хто віддає перевагу відпочинку на пляжах та пікнік-плацах, тому що облаштованих пляжів тут немає. На правому березі, біля південних меж парку, лежить інше озеро Біле (не плутати з Білим озером біля Задонецького): воно приголомшує обривами західного берегу, порослого старими осиками та дубами, болотами та переплетеними ліанами заплавними лісами східного берегу. Місце доволі первісне, дике, для «пляжного» відпочинку геть не придатне. До того ж тут необхідне обмеження відвідань, щоб не порушувати хитку природну рівновагу

цього унікального місця. Однак, організовані національним парком екскурсії в супроводі досвідченого гідя гарантують шанувальникам дикої природи незабутні зустрічі з представниками багатой місцевої фауни та флори під розкішним покривом заплавлених лісів.

Із штучних водойм рекреаційне зацікавлення являє ставок «Нижні млини» між селами Велика та Суха Гомільша. Розташований у пониззі просторого заболоченого яру, в оточенні високих пагорбів, ставок примітний витонченим сполученням високих сосен, потужних дубів, розлогих в'язів, кленів та осик. До дамби ставка підходить добре наїжджена ґрунтова дорога. Ставок розташований у 3 км від с. Велика Гомільша (дорогою) та в 4 км (по прямій, на північний схід) від села Коропів Хутір (ґрунтовою дорогою близько 8 км).

Клімат даної території помірний, перехідного характеру від морського до континентального, з теплим (подеколи – спекотним) літом та помірно прохолодною зимою. Опадів помірна кількість, випадає 75-80% від кількості, що випаровується, сума за рік складає 450 мм, більша частина – у вигляді бурхливих літніх злив, під час яких бувають сильні вітри, а інколи – тривалі затяжні дощі та похолодання. Глибина снігового покриву – до 20-30 см. Зимми м'які, середні температури складають -1°C - 6°C , але з тимчасовими похолоданнями до -20°C - -30°C . Нерідко трапляються тумани, на початку та наприкінці зими – сильні вітри (так само, як і на початку січня). Характерні тривалі (2-3 тижні) відлиги, а часто – зима без морозу та встановлення снігового покриву. Літо тепле, інколи – спекотне, до $+40^{\circ}\text{C}$; середні температури складають $+23^{\circ}\text{C}$. У серпні трапляються значні суховії, що розносять велику кількість дрібного пилу, висушують розтріскану землю. Серпень – найпосушливіший місяць (і найспекотніший), липень – спекотний, але у першій половині часто трапляються грози, червень – теплий, дощовий, інколи з похолоданнями до $+15^{\circ}\text{C}$ - $+17^{\circ}\text{C}$. Тривалість вегетаційного періоду 200-220 днів. Кліматична (природня) весна починається з перших днів березня-кінця лютого. Березень вітряний та холодний, хоча сонце може пекти доволі сильно. Квітень в цілому теплий ($+10^{\circ}\text{C}$ - $+17^{\circ}\text{C}$), але ночі холодні, нерідкі нічні заморозки. На початку-середині травня може бути незначне похолодання до $+8^{\circ}\text{C}$ - $+10^{\circ}\text{C}$, а з середини місяця інколи на 7-10 днів встановлюється сильна спека – до $+30^{\circ}\text{C}$ - $+33^{\circ}\text{C}$. Дощі частіше бувають у першій половині місяця.

Осінь в цілому тепла, здебільшого суха. Початок вересня може бути як сухим та теплим, так і холодним та дощовим, в середині місяця погода скоріше дощова, ніж суха. Кінець вересня та більша частина жовтня суха та сонячна. Листопад частково сонячний та теплий, частково похмурий, холодний та вітряний, з дощами та мокрим снігом. В цілому, декади листопаду не схожі між собою, у різні роки – різні.

Значне похолодання настає зазвичай в середині-наприкінці грудня, у 20-х числах його випадає сніговий покрив. Також доброю морозною погодою з виблискуючим снігом радує кінець січня – початок лютого, інколи середина лютого. Період різдвяних та новорічних свят в різні роки характеризується різною погодою. Зазвичай на католицьке Різдво холодно (до -15°C - -20°C), є сніг. На новий рік може залишатися лежати при продовженні морозів, а може танути. В останньому варіанті тепло (до $+5^{\circ}\text{C}$ - $+7^{\circ}\text{C}$), може бути дощ з мокрим снігом, сильний вітер.

Купальний сезон в озерах починається з 15-20 травня (температура води +15С° +20С°), в річці Сіверський Донець – з середини (при прохолодній погоді – з 20-х чисел) червня, при температурі води +15С° +23С°. Закінчується сезон в останніх числах серпня – на початку вересня. В багатьох озерах та річкових затоках купатись не рекомендовано, починаючи з 15-20 липня, через цвітіння води. Рослинний світ Національного природного парку «Гомільшанські ліси» характеризується значною різноманітністю та досить добрим станом збереженості багатьох рідкісних видів рослин. На території НПП представлені 19 видів рослин, що занесені до Червоної книги України (2009 р.). З цієї категорії рідкісних видів рослин, дванадцять представлених у складі лісів, решта (сім видів) – в інших біотопах.

У складі рослинності діброви та інших типів листяних лісів трапляються такі червонокнижні види:

- черемша, або цибуля ведмежа (*Allium ursinum*),
- тюльпан дібровний (*Tulipa quercetorum*),
- в'язіль стрункий (*Securigera elegans*),
- рябчик руський (*Fritillaria ruthenica*).

Дуже рідко у дубових, осикових лісових угрупованнях можна натрапити на орхідеї такі, як зозулині сльози яйцевидні (*Listera ovata*), коручку морозникоподібну (*Epipactis helleborine*), гніздівку звичайну (*Neottia nidus-avis*).

У соснових та дубово-соснових лісах на території НПП ростуть:

- півники борові (*Iris pineticola*),
- сон лучний або сон чорніючий (*Pulsatilla pratensis*) та близький до нього вид сон розкритий (*Pulsatilla patens*),
- ковила дніпровська (*Stipa borysthenica*),
- низка видів орхідей є характерними для бору, це – коручка морозникоподібна, любка дволиста (*Platanthera bifolia*).

На луках та заболочених ділянках заплави трапляються занесені до Червоної книги рябчик малий (*Fritillaria meleagroides*), косарики тонкі (*Gladiolus tenuis*), плодоріжки рідковіткова та болотна (*Anacamptis laxiflora*, *Anacamptis palustris*), пальчатокорінник м'ясочервоний (*Dactylorhiza incarnata*). Папороть сальвінія плаваюча (*Salvinia natans*) та водорость торея найрозгалуженіша (*Thorea ramosissima*) – рідкісні види, характерні для водних екосистем.

За природоохоронним статусом види рослин НПП, що занесені до Червоної книги, розподіляються таким чином: 7 неоцінених та 5 вразливих. Наукові співробітники НПП «Гомільшанські ліси» щороку стежать за станом популяцій рідкісних видів рослин та заносять результати досліджень до «Літопису природи».

До заснування національного природного парку основними причинами зниження чисельності рідкісних видів рослин були суцільні та вибіркові рубки лісів, збирання декоративних рослин на букети, заготівля лікарської сировини.

Нині значна частка місць зростання рідкісних видів рослин входить до заповідної зони або до мережі особливо цінних ділянок НПП, де лісгосподарські заходи не проводяться. Завдяки інформаційній, еколого-освітній роботі та природоохоронній пропаганді за роки діяльності НПП вдалося позитивно вплинути на процес зниження антропогенного впливу на рідкісні рослини. Чисельність популяції низки червонокнижних видів відновилася та збільшилася

завдяки забороні збирання рідкісних рослин, дотриманню природоохоронного режиму та боротьбі з браконьерством під час інспектування території НПП.

Тваринне населення Національного парку «Гомільшанські ліси» включає різноманітні зоогеографічні групи тварин, переважно з широкими ареалами. На території парку мешкає 132 рідкісні та зникаючі види тварин, занесених до міжнародних «червоних» списків, Червоної книги України (1994) та Червоного списку Харківської області (2001).

У межах Національного парку відмічено 40 видів комах, занесених до Червоної книги України: скарабей священний, дозорець-імператор, вусач мускусний, жук-олень, ведмедиця Гера, стрічкарка орденська блакитна, бражник мертва голова, бражник дубовий, джміль вірменський, поліксена.

Різноманіття біотопів даного природного комплексу сприяє розвитку 300 видів хребетних тварин.

Рибне населення водойм парку складається з близько 50 видів, тобто досить повно репрезентує (представляє) іхтіофауну усього північного сходу України. Досить чисельними є плітка, окунь, щука, гірчак. 23 види мають природоохоронний статус різного рівня, у тому числі 3 види занесені до Червоної книги України, 1 вид до Європейського червоного списку, 5 видів до Червоного списку Харківської області.

Тут зустрічається 11 видів земноводних – усі вони занесені до різних «червоних» переліків, 8 видів плазунів, 7 з яких – у «червоних» списках (1 вид – мідянка – у Червоній книзі України). На піщаних кучугурах по узліссях бору мешкає рідкісна різнобарвна ящурка (*Eremias arguta*) - плазун, що зберігся у незмінному вигляді з дольодовикового періоду, єдиний в Україні представник багатовидового роду *Eremias*. Також зустрічаються: черепаха болотяна (*Emys orbicularis*), вуж водяний, гадюка Нікольського (*Vipera nikolskii*).

В межах парку гніздяться 154 види птахів, на перельоті буває близько 260 видів. Близько 250 видів птахів належать до різних «червоних» переліків, з них до Червоної книги України занесені 28 видів. Зустрічаються рибалочка блакитний, бджолоїдка, вивільга. На заплавах луках зустрічається деркач – вид, занесений до Червоної книги Міжнародної спілки охорони природи (МСОП), до Європейського Червоного списку і є дуже рідкісним у країнах Західної Європи. Гніздяться тут великі хижі птахи, занесені до Червоної книги України – орел-могильник, орлан-білохвіст, зміїд, великий підорлик, орел-карлик та ін. У кронах дерев, дуплах та штучних гніздівлях можна зустріти сіру та вухату сов, хатнього сича. У заплаві гніздяться лиска, водяна курочка, чайка, шилохвіст та ін. Над плесами ширяють річкові крячки, мартини, є багато берегових ластівок, що будують нори у крутих берегах Сіверського Дінця. Зустрічаються чаплі сіра та руда, журавель сірий.

На території Національного парку зустрічаються 53 види ссавців, половина з яких занесені до «червоних» списків Це олені благородний та плямистий, лось, козуля, кабан, вовк, лисиця, заєць, бобр, куниця, ласка, соні, тхір, кажани та ін. Рідкісними є: норка європейська, видра річкова, борсук, горностай, 10 видів кажанів: вечірниця мала, нічниця ставкова, вухань бурий та інші.

МАЛЬОВНИЧІ МІСЦЯ НПП «ГОМІЛЬШАНСЬКІ ЛІСИ»:

Біле озеро

Це найбільше озеро на території національного парку - довжина 1122 м, ширина 297 метрів, площа поверхні понад 19 гектарів. Водойма надзвичайно мальовнича, що й приваблює сюди багато відпочиваючих. За легендою, назва походить від подій кінця 18 століття, коли козаки, що знайшли прихисток в Миколаївсько-Преображенському монастирі, намагались сховати свої величезні скарби від наступаючих імператорських військ, і скинули все срібло у воду. Неодноразово робились спроби відшукати монети, які, однак, успіху не мали. Проте дослідження харківських вчених в 20 ст. засвідчили, що в озері дійсно наявна підвищена концентрація срібла.

Змієві вали

Змієві вали (гори) створюють неповторний колорит для Зміївщини. Найбільш відомі серед пасма гір, що протягнулись по правому березі річки Сіверський Дінець, Козача гора (з нею пов'язані легенди про трагічну долю козаків, що захищали Миколаївсько-Преображенський козацький монастир у 80-х роках 18 ст.), Монастирська (на ній розташувалась вже згадана обитель в 2-й пол. 17 ст., а потім була перенесена на нове місце, де й знаходяться дотепер залишки фундаментів зруйнованих цегляних храмів), Городищенська (на її верхів'ях та західних схилах розташована археологічна пам'ятка «Коропівське городище», на зворотньому боці, над рікою, розташовані геологічні оголення, що мають велике наукове значення).

Козача гора

Висока круча над Сіверським Дінцем на південній околиці села Коропове, з 60-метрової висоти якої відкриваються чудові види на околиці. Прозвана Козачою горою, оскільки поруч розташовувався козацький Миколаївський монастир, руїни якого збереглися в селі. Коли імператриця Катерина II в 1788 році ліквідувала

Запорізьку січ, був знищений і монастир, в якому ховалися багато втікачів козаків. Зараз на горі встановлено пам'ятний хрест.

З оповіддю про руйнування козацької обителі тісно пов'язана трагічна легенда про те, що переслідувані російськими військами озброєні мешканці монастиря воліли померти, але не потрапити в полон. Втікачі стрибали з крутого схилу сусідньої гори, куди вони начебто дістались підземним ходом, в ріку Сіверський Дінець. На згадку про міфічний подвиг гора отримала назву Козачої. Наразі це є одна з наймальовничіших місцин національного парку, обов'язковий пункт для відвідання гостями села Коропове.

Дуби-патріархи

Діброви національного парку є одними з найстаріших на Лівобережній Україні. До наших часів збереглося біля 500 га лісу віком 130-150 років, зустрічаються окремі 200-300-річні дуби та один з найстаріших дубів на території України, якому майже 600 років. Кілька таких дерев-патріархів можна побачити в с. Коропове, вони знаходяться під охороною держави, про що свідчать пам'ятні таблички та огорожа.

Коропівське городище

Археологічний об'єкт складається з городища (розташоване на підвищенні на крутому березі Сіверського Дінця) та селища (знаходилось західніше). Перші поселенці на цій території з'явилися в 7-5 ст. до н.е. і відносились до представників городецької археологічної культури та землеробських племен, залежних від Скіфії. Тривалий період збезлюднення (приблизно з 3 ст. до н.е. по 6 ст. н.е.) змінився заселенням сюди пеньківців, а потім – аланів, що прийшли на ці землі за наказом центральної влади Хазарського каганату. Саме алани звели потужні укріплення, залишки яких були нещодавно розкопані. Окремі фрагменти стін можна спостерігати і нині, якщо відвідати цю археологічну пам'ятку. Після відходу аланів в 2-й пол. 10 ст. сюди прийшли слов'яни (роменська культура), що проживали тут близько століття. З

приходом половців територія теперішньої Зміївщини стала частиною так званого Дикого поля, і до нової хвилі заселення в 17 ст. була практично безлюдна. Але в цей період Коропівське городище вже остаточно занепало і зникло під нашаруваннями століть.

Сухогомільшанське городище

На високому мисі на околиці села Суха Гомільша розташований унікальний для Південно-Східної Європи археологічний комплекс («Кам'яне городище»). Основна частина будівель та укріплень зведена аланами у 8-10 ст., хоча перші фортифікації були збудовані, очевидно, скіфами. Дослідження аланського могильника, що існував тривалий період, дали можливість зробити висновок, що городище існувало досить обособлено, без наявності тісних зв'язків з іншими поселеннями; існувала окрема соціальна група професійних воїнів, представників якої ховали зі зламаною зброєю. На даний момент городище частково розкопане, можна спостерігати окремі елементи старих укріплень.

Руїни козачого монастиря

На території села Суха Гомільша збереглись залишки фундаментів Преображенського (попередня назва – Миколаївський) козачого монастиря, заснованого орієнтовно в 1648 році. Обитель стала однією з найбільших в регіоні. За 140 років існування змінювала своє розташування та назву. Монастир упродовж 17-18 ст. неодноразово ставав прихистком волелюбних козаків та повстанців, за що неодноразово потрапляв в «чорний» список царської влади. Знищений 1786 (1788) року.

Існують 2 версії цих подій: за відомою легендою, війська імператриці Катерини II зруйнували обитель та розігнали його бунтівних мешканців у відповідь на численні скарги місцевої влади, які звинувачували козаків-монахів у розбоях; водночас, за писемними свідченнями кінця 18 ст., Преображенський монастир настільки збезлюднів, що в ньому залишилось лише 6 чоловік братії, тому й був «скорочений», а його майно розпродане в сусідні міста та повіти.

Біостанція Харківського національного університету ім.В.Н.Каразіна

Розташована в місцевості Коряків Яр, створена відомим російським біологом, професором Харківського та Московського університетів, В.М. Арнольдї в 1914 році. Спочатку називалась Сіверсько-Донецькою гідробіологічною станцією. Фактично наукові роботи розпочались лише в 1917 році. Завдяки створенню гідробіологічної станції активісти Харківського товариства любителів природи змогли підготувати матеріали зі збереження природи околиць Коропового на річці Сіверський Донець. В наш час біологічна станція є науковою базою ХНУ імені В.Н. Каразіна, тут щорічно проходять навчальні практики студентів.

Радіофізична обсерваторія Харківського національного університету ім.В.Н.Каразіна

Входить до складу кафедри космічної радіофізики ХНУ. Вона є основною базою для експериментальних наукових досліджень. Під керівництвом професора В.І. Тарана на полігоні біля м. Змієва була створена унікальна, єдина в СРСР, експериментальна база з еталонними науковими інструментами - радаром НР, один - з зенітною параболічною антеною діаметром 100 м (Харківський радар), другий - з повноворотною антеною діаметром 25 м - а також з нагрівним стендом з антеною 300 м на 300 м. Харківський радар дозволив досліджувати іоносферну плазму і проводити систематичні вимірювання основних параметрів іоносфери.

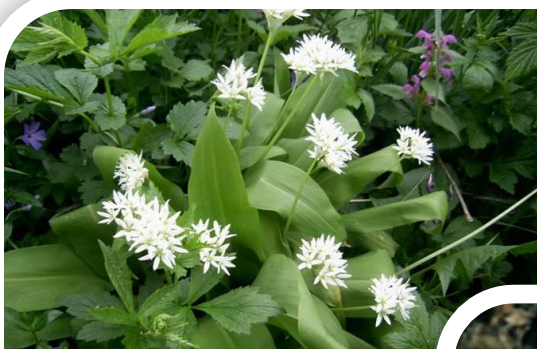
Коробові хутора

Коробові хутора – курорт, який знаходиться у селі Коропово. Коробові хутора мають велику кількість легенд, які, в першу чергу, пов'язані з Козачою горою. Козача гора - це висока круча, висотою десь 60 метрів, що знаходиться на південь від Коропово та здіймається на Сіверським Донцем. За легендами, саме на Козачій горі жив Змій Горинич, якому приводили у жертву дівчат. І саме тут і відбувся бій між Змієм та Микитою Кожум'якою. Також саме тут розташовувався козацький Свято-Миколаївський монастир, що був останнім центром волелюбного козацтва. Він був знищений одразу після того, як була ліквідована Запорізька Січ, так як в ньому ховалися бігли козаки. Зараз гора називається саме на їх честь, і в честь цього на ній поставили пам'ятний хрест.

Коробові хутора – це улюблена зона відпочинку багатьох харків'ян. Тут розташовані бази відпочинку «Млин», «Сова», «Біла Хата», «Аравана», «Carnaval Resort & Spa», «Зелена садиба» та інші, де створені належні умови для оздоровлення. Бази діють у будь-яку пору року.

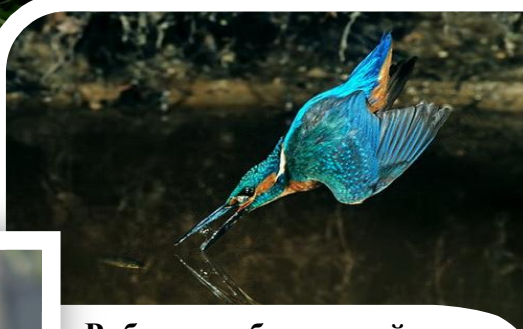
ФЛОРА І ФАУНА НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ "ГОМІЛЬШАНСЬКІ ЛІСИ"

Черемша

Цикада чорна

Рибалочка блакитний

Шуліка чорний

Деркач

Сліпак звичайний

Різнокольорова ящірка

Бражник Прозерпіна

Вухань бурий

Ропуха сіра

.....
**ФЛОРА І ФАУНА НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ
«ГОМІЛЬШАНСЬКІ ЛІСИ»**
.....

Дрохва

Любка дволиста

Хохітва

В'язіль стрункий

Рябчик руський

Журавель сірий

Шилохвіст

Тюльпан дібровний

Соня лісова

Вивільга звичайна

Черпаха болотяна

Гадюка Нікольського

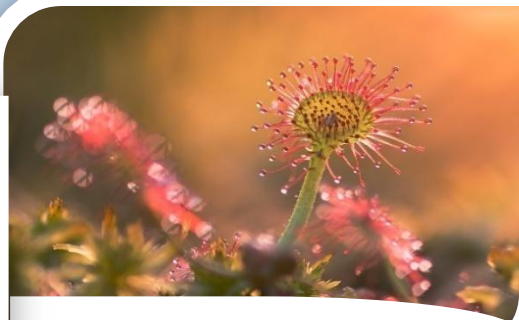
ФЛОРА І ФАУНА НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ "СЛОБОЖАНСЬКИЙ"

Молодило руське

Вербозілля звичайне

Росичка круглолиста

Плаун річний

Пісочник малий

Сова сіра

Борсук європейський

Бобер європейський

Норка європейська

**Дзвоники
персиковидні**

Бобри

ФЛОРА І ФАУНА НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ "ДВОРІЧАНСЬКИЙ"

Ковила волосиста

Переломник Козо-Полянського

Плодоріжка болотна

Півонія тонколиста

Катран татарський

Півники карликові

Дідок жовтоногий

Огар

Мінога українська

Бабак

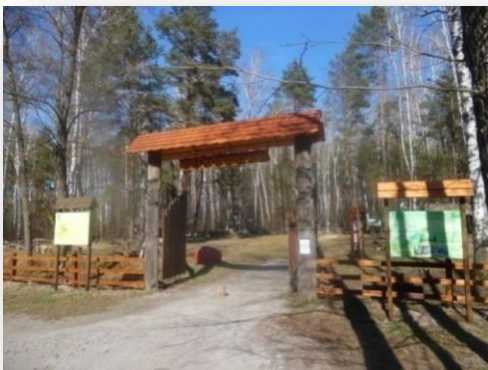

Гадюка степова

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК «СЛОБОЖАНСЬКИЙ»

АДРЕСА: UKRAINE, KHARKIV REGION, 62002
ХАРКІВСЬКА ОБЛАСТЬ, КРАСНОКУТСЬКИЙ РАЙОН
СМТ КРАСНОКУТСЬК, ВУЛ. ЗАРІЧНА, 15 А
КОНТАКТНИЙ ТЕЛЕФОН: (057) 563-12-61

Національний природний парк «Слобожанський» — природоохоронна територія у Краснокутському районі Харківської області. Національний природний парк «Слобожанський» був створений Наказом Президента України № 1047/2009 від 11 грудня 2009. Площа парку складає 5244 га. Парк є об'єктом природно-заповідного фонду загальнодержавного значення. Він розташований на території Краснокутського району Харківської області в долині річки

Мерла (басейн р.Дніпро). Категорія МСОП — II (Національний парк).

В околицях парку знаходиться 15 об'єктів ПЗФ, які в сукупності входять у всеукраїнську екологічну мережу, а також 17 пам'яток містобудування та архітектури XVII – XX ст., деякі з яких являють собою шедеври світового значення. Особливістю "Слобожанського" є осоко-сфагнові та гіпно-сфагнові болота. Парк об'єднує у собі природні особливості двох зон, Полісся і Лісостепу. Заплава річки розділяє парк на дві частини – на правому високому березі знаходиться нагірна діброва з невеликими ділянками лучних степів, лівий берег представлений більш пологими боровими терасами. Різноманіття ландшафтів території національного парку зумовлює і біорізноманіття. Оточені березовими і вільховими заростями, ці островки Полісся створюють умови, прийнятні для існування не типових для цієї зони рослин і тварин. Основною метою створення Парку є збереження цінних природних територій та історико-культурних комплексів і об'єктів Поліської та Лісостепової зони, проведення наукових досліджень в галузі охорони довкілля, створення умов для відпочинку, рекреації, оздоровлення населення, екологічної пропаганди і екологічного виховання.

За фізико-географічним районуванням територія НПП «Слобожанський» належить до Східнополтавської височинної області Лівобережно-Дніпровського лісостепового краю Лісостепової недостатньо зволоженої теплої зони. За геоботанічним районуванням — до Європейсько-Сибірської лісостепової області Східноєвропейської провінції Середньоросійської лісостепової підпровінції Харківського округу.

Парк розташований на лівому та правому берегах річки Мерла та в місці злиття річок Мерла і Мерчик. Важливими елементами ландшафту є долини річок Мерла, Мерчик та їхніх малих приток. Долини цих двох річок терасовані. Нижня тераса

долин — лучна, заплавна, частково заболочена. На них трапляються стариці, гриви, що урізноманітнює як загальний вигляд заплави, так і їхню біотопічну структуру. Друга, борова тераса простягається вздовж річок порівняно широкою смугою і складається з полого-хвилястих ділянок пагорбів і заболочених западин, вкритих лісом або лучно-болотною рослинністю.

НПП «Слобожанський» межує з територіями трьох селищних рад: Козіївською (на півночі), Мурафською (на сході) та Качалівською (на півдні). Його площа становить 5244 га.

Дана територія є одним із природних ядер Слобожансько-Галицького екологічного коридору. Понад 90% території Парку складають ліси. На правому, корінному березі річки Мерла домінують кленово-липові діброви природного походження; на лівому березі — природні та штучно насаджені соснові ліси. Також на теренах парку представлені вільхові та березові заболочені ліси, що пристосовані, відповідно, до притерасних та борових блюдцеподібних понижень, а також ділянки заплави дібров у долині річки Мерчик. Через територію НПП «Слобожанський» протікає дві річки — Мерла (притока ріки Дніпро) та Мерчик (притока річки Мерла).

Основними завданнями парку є:

- збереження та відтворення цінних природних, історико-культурних комплексів та природних об'єктів на його території;
- створення умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних комплексів та об'єктів;
- організація та здійснення науково-дослідних робіт, у тому числі з вивчення природних комплексів та їх змін в умовах рекреаційного використання, розроблення та впровадження наукових рекомендацій з питань охорони навколишнього природного середовища, відтворення окремих видів флори та фауни, відновлення порушених екосистем, управління та ефективного використання природних ресурсів, організації та проведення моніторингу ландшафтного та біологічного різноманіття;
- відродження місцевих традицій природокористування, осередків місцевих художніх промислів та інших видів народної творчості;
- проведення екологічної освітньо-виховної роботи та заходів для формування дбайливого ставлення до природи, культури відпочинку та раціонального використання природних ресурсів.

Територія, на якій тепер розташований парк, ще здавна приваблювала увагу вчених біологів та екологів. З відомих публікацій про рослинність можна вказати на роботу Павловича Л. «Очерки растительности Харьковской губернии и соседних с нею мест» (1891), праці В. Черняєва (1859), А. Краснова, В. Талієва. Короткі характеристики рослинності цього району наведено в роботах М. Орлова та І. В. Сладковського про угіддя, що належали поміщикам Л. Е. Кенігу. Повніший ботанічний опис Мерлянищини зробив місцевий краєзнавець А. І. Наумов у роботі «Флора окрестностей с. Рублевки Богодуховского уезда» (1902).

Місце для створення парку визначали С. Попович та М. Стеценко (1999). Після цього територія парку була зарезервована для подальшого заповідання і

відображена у Законі України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000—2015 роки» в додатку 7.

Основною метою створення Парку є збереження цінних природних територій та історико-культурних комплексів і об'єктів лісостепової зони, проведення наукових досліджень в галузі охорони довкілля, створення умов для відпочинку, рекреації, оздоровлення населення, екологічної пропаганди і екологічного виховання.

Нерідко, оголошенню національного парку або заповідника передують створення одного або кількох об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення. В результаті, великий НПП фактично поглинає раніше створені ПЗФ. Проте їхній статус зазвичай зберігають. До складу території НПП «Слобожанський» входять такі об'єкти ПЗФ України: заказник місцевого значення «Володимирівська дача», лісовий.

Клімат лагідніший за континентальний. Середня температура повітря у січні становить -7°C , у липні $+20$, $+30^{\circ}\text{C}$. Висота снігового покриву 17—20 см. Належить до недостатньо вологої теплої агрокліматичної зони. Опадів 520 мм за рік. Максимальна кількість опадів випадає в основному в теплий період року. В цілому клімат території є досить сприятливим для зональної лучної і лісової рослинності.

На території парку можна побачити таких представників флори, як верес звичайний, журавлина болотна, конюшина альпійська, молодило руське, бузина чорна, аморфа чагарникова, пухівка піхвова, росичка круглолиста, дзвоники персиколисті, вербозілля звичайне, плаун річковий, вовче тіло звичайне, любка дволиста, хвощ тощо.

Унікальна рослинність парку представлена 9 угрупованнями, що включені до Зеленої книги України. За Додатками Бернської конвенції на території НПП поширені 13 рослинних угруповань, що підлягають охороні у Європі, 60 рідкісних видів рослин, з них 12 видів занесені до Червоної книги України.

У складі фауністичних комплексів на території НПП «Слобожанський» представлено понад 60 раритетних видів, серед яких 8 видів занесені до Європейського Червоного списку, 20 видів — до Червоної книги України (1994), 33 види — до Червоного списку Харківської області.

Тут мешкають такі представники тваринного світу, як видра річкова, норка європейська, горностай, борсук європейський, лисиця звичайна, заєць-русак, козуля, кабан дикий, зміїд, сова сіра, пісочник малий, лелека білий, чапля сіра, сірий журавель, мідянка звичайна, гадюка Нікольського, ящірка живородна та інші.

За аналізом літератури більшість досліджень присвячені комахам (Грамма, 1995; Медведєв), земноводним (Коршунов, 2008), сірому журавлю (Кривицький, 1989; Атемасова, Атемасов, 1994) та бобрам (Скоробогатов, Атемасова, 2001; Скоробогатов та ін., 2004).

Головний символ парку – бобри. Персонал організовує виїзди волонтерів кілька разів на рік, щоб підрахувати їх, іноді, гуляючи парком, можна зустріти дерева, погризені бобрами та інші сліди їх перебування. Саме завдяки відновленню популяції бобрів вдалося зберегти та відновити унікальні болотні низини парку.

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК «ДВОРІЧАНСЬКИЙ»

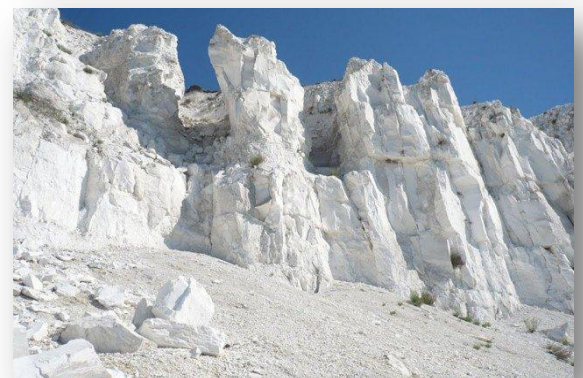
АДРЕСА: UKRAINE, KHARKIV REGION, 62002,
ХАРКІВСЬКА ОБЛАСТЬ, СМТ ДВОРІЧНА,
ВУЛ. СЛОБОЖАНСЬКА, 5
КОНТАКТНИЙ ТЕЛЕФОН: (057) 507-62-68

Дворічанський національний природний парк — природоохоронна, наукова, рекреаційна установа, розташована у північно-східній частині Харківської області, у Дворічанському районі. Парк створений задля вивчення, збереження та відтворення унікальних природних крейдяних комплексів, розташованих уздовж правого берега річки Оскіл.

Категорія МСОП — II (Національний парк).

Метою створення є збереження своєрідної крейдяної флори північно-східної частини України.

Загальна площа території НПП "Дворічанський" становить 3131,2 га, у тому числі 658,8 га передані парку в постійне користування. Територія характеризується наявністю цілої низки зникаючих і рідкісних видів рослин і тварин, серед яких понад 30 видів включені до Червоної книги України. Територія має велике значення для проведення наукових досліджень природних комплексів крейдяних відслонень, які являють собою пам'ятки дольодовикової епохи. Русло і заплава річки Оскіл є одним з найважливіших рекреаційних об'єктів парку, що в поєднанні з цікавими і раритетними елементами фауни і флори на прилеглих територіях створює умови не тільки для оздоровчого, а й для пізнавального відпочинку. Дворічанський національний природний парк знаходиться у Дворічанському районі Харківської області, та пролягає в межах двох сільських рад: Кам'янської та Пісківської. З півночі він обмежений державним кордоном із Російською Федерацією. До території парку прилягають декілька населених пунктів, зокрема він розміщується єдиним масивом у долині річки Оскіл між селами Новомлинськ (на півдні), Червоне Перше (на сході), Петрівка, Піски (на заході) та Тополі (у північній частині).

Функціонально парк поділений на такі зони: заповідна (548,4 га, що становить 17,51% загальної території); господарська (1791,3 га — 57,2 %); зона регульованої рекреації (721,1 га — 23,02 %); зона стаціонарної рекреації (70,4 га — 2,24%). Для кожної з існуючих зон визначено свій режим природокористування.

До складу парку входять два ботанічних заказника місцевого значення: «Червоний» та «Конопляне», територія яких цілком входить до заповідної зони парку. Заказник «Червоний» був створений у 1984 році і має загальну площу 49,8 га. Він розташований на крейдяних схилах правого берега річки Оскіл, біля села Красне Перше. Серед флори заказника — багато реліктових, ендемічних та рідкісних видів рослин: для Харківської області — близько 15 видів є рідкісними, 4 види занесені до Європейського Червоного списку, 5 видів — до Червоної книги України. Заказник «Конопляне» був створений у 1998 році і має загальну площу 315,9 га. Розташований між селищами Тополі та Кам'янка. Він є унікальним місцем зростання рідкісних та зникаючих рослинних угруповань крейдових степів, занесених до Зеленої книги України. Із представників флори заказника 6 видів занесені до Європейського Червоного списку, 4 види — до Червоної книги України, 7 видів — до Червоних списків Харківщини. Унікальність флори крейдяних відслонень з давніх часів привертала увагу дослідників. Ще у XVIII сторіччі відомий дослідник Петр-Симон Паллас зауважив необхідність її вивчення. Вперше опис крейдяної флори було наведено у роботах видатних ботаніко-географів: А. М. Краснова (1893 р.), В. І. Талієва (1905 р.), Д. І. Литвинова (1902 р.), Є. М. Лавренка (1956 р.). У 1930-х роках видатний дослідник крейдяних відслонень Б. М. Козо-Полянський пропонував створення у Пооскіллі заповідника задля збереження рослинності, розповсюдженої на крейдяних відшаруваннях.

Цільові експедиційні роботи з вивчення видового складу почалися лише у 2001 році і тривали майже десятиріччя. Проведені вони були силами викладачів та студентів університету ім. В. Н. Каразіна на чолі з професором кафедри зоології та екології тварин, доктором біологічних наук В. Токарським. Результатом досліджень стало виявлення унікальних для всього світу біоценозів. 2002 року був розроблений Проект створення НПП «Дворічанський», який було включено до Природоохоронної програми поліпшення екологічного стану в Харківській області. У травні 2002 року проект було затверджено сесією обласної ради. У наступні кілька років (з 2002 по 2004 рр.) проводились експедиції, спрямовані на визначення меж та вивчення флори та фауни майбутнього парку.

Рельєф парку досить різноманітний. Головним ландшафтним об'єктом є крейдяні гори, що єдиним масивом йдуть із північно-східної у південно-західну частину парку вздовж річища Осколу. Окрасою парку є річка Оскіл — друга за величиною в області та найбільша ліва притока Сіверського Дінця. До складу парку входить приблизно 24-кілометрова ділянка її русла. Схили дуже відрізняються: правий дуже крутий, високий, а лівий навпаки, більш пологий. У долині річки розвинені тераси. Тут можна зустріти три їх типи: заплавні, надлучні (або піщані) та лісові (степові). Також по території парку протікає кілька струмків, лівобережних приток Осколу, є кілька старичних та лиманних озер.

Загалом, переважає схиловий тип місцевості, що включає балки із донними та схиловими яругами, є й піщані степи та бори, заплавні луки, байрачні ліси та, звісно, відкриті крейдяні схили. Як наслідок донної ерозії (адже понад 22 млн

років тому на цьому місці було палеогенове море), утворилися численні балки та долини.

Дворічанський НПП є унікальним для України. Адже завдяки тому, що крейдянні схили залишились у відносній недоторканності, збереглись також ендемічні представники рослинності.

Загалом на території парку станом на початок 2018 року налічують 974 види вищих рослин, нижчих рослин та грибів. Серед 799 видів вищих судинних рослин мохоподібних 47 видів, 2 види відносяться до хвощеподібних, 3 — до папоротеподібних, 3 — до голонасінних, 742 видів — до покритонасінних. Оскільки дослідження ще тривають, на даний момент відомо про 63 види лишайників, 8 видів водоростей та 104 види грибів.

Є такі представники флори парку, що були занесені до офіційних охоронних переліків різного рівня, від українських до світових. Деякі перебувають у кількох переліках одночасно. Загалом, кількість видів, що підлягає охороні, налічує 107 видів рослин та 1 вид лишайнику.

Рослини, що внесені до різних охоронних переліків: 76 видів занесені до Червоного списку Харківської області. Ось деякі з них: сонянка крейдяна (*Helianthemum cretaceum*), матіола запашна, півники карликові, мигдаль степовий, кермек донецький (*Limonium donetzicum*). 37 видів — до Червоної книги України: дворятник крейдяний, переломник Козо-Полянського, ковила волосиста, гісоп крейдяний (*Hyssopus cretaceus*), келерія Талієва (тонконог Талієва) (*Koeleria talievii* Lavrenko). 6 видів — до Резолюції № 6 Бернської конвенції (1998 р.): півонія тонколиста, сон розкритий, серпій різнолистий (*Serratula lycorifolia*), катран татарський, дзвінка лілієлиста. 4 види — до Додатків Вашингтонської конвенції (CITES, 1973 р.): горицвіт весняний, коручка чемерникоподібна, плодоріжка болотна, гніздівка звичайна. 3 види — до Європейського Червоного списку: катран шорсткий, переломник Козо-Полянського, полин суцільнобілий.

До Червоної книги європейських бріофітів занесений один вид моху — *Weissia levieri*. На території Дворічанського національного парку знайдено 8 рідкісних видів водоростей, з яких 3 — занесені до Червоної книги України: батрахоспермум драглистий (*Batrachospermum gelatinosum*), торея найрозгалуженіша, толіпела проліферуюча (*Tolypella prolifera*). 3 лишайників рідкісним для України (занесений до Червоної книги України) є один вид — лептогій Шредера (*Leptogium schraderi*).

На території парку постійно проводяться дослідження щодо вивчення тваринного світу. Станом на початок 2018 року на його теренах достовірно мешкає 2448 видів. Серед них 2220 видів безхребетних та 228 — хребетних. Загальна кількість видів, що включені до охоронних переліків різного рівню — 270. Нижче наводяться дані та деякі приклади представників фауни парку за різними охоронними переліками. До Червоної книги Харківської області (2013 р.) занесено 117 видів. Молюски: дернівка тірольська (*Vallonia enniensis* (Gredler, 1856)), ракоподібні: гмеліна маленька (*Gmelina pusilla* Sars, 1896), павукоподібні: ерезус чорний (*Eresus kollari* Rossi, 1846), комахи: подалірій, міноги: мінога українська, променепері риби: синець, рептилії: ящурка різнобарвна, птахи: гуска сіра, ссавці: бабак.

До Червоної книги України (2009 р.) занесені 54 види: ракоподібні: гмеліна маленька, комахи: дозорець-імператор, міноги: мінога українська, променепері

риби: ялець Данилевського, рептилії: мідянка звичайна, птахи: скопа, ссавці: тхір степовий.

До Додатків II та III Бернської конвенції занесені 207 видів: комахи: мнемозина, міноги: мінога українська, променепері риби: гірчак європейський, земноводні: тритон звичайний, рептилії: гадюка степова, птахи: канюк звичайний, ссавці: сарна європейська. До Додатків I та II Боннської конвенції занесено 67 видів: птахи: шуліка чорний, ссавці: вухан бурий. До Додатків I та II Вашингтонської Конвенції (CITES) занесені 26 видів: птахи: орлан-білохвіст, ссавці: вовк. До Європейського Червоного списку (2011 р.) занесені 24 види: молюски: завиток звужений (*Vertigo angustior* Jeffreys, 1830), комахи: дідок жовтоногий (*Gomphus flavipes*), міноги: мінога українська, рептилії: черепаха болотяна, птахи: огар, ссавці: видра річкова.

На теренах Дворічанського національного парку станом на 2018 рік налічують 18 типів зникаючих природних середовищ, відповідно до Резолюції № 4 Постійного комітету Бернської Конвенції (1996).

Дворічанський національний природний парк має унікальне наукове значення. На усій території України це єдине місце, де збереглась недоторкана природа крейדיаних відслонень. Завдяки відносній віддаленості, антропогенний вплив на місцевість був мінімальний. Проводити дослідження у парку зацікавлені представники багатьох галузей науки.

У геолого-структурному відношенні територія парку розташована в межах Воронізької антеклізи, включаючи її південний схил. Виходи крейди на території парку використовуються як опірні в ході геологічних робіт, а викопні рештки головоногих молюсків допомагають визначати геологічний вік порід. Писальна крейда, як своєрідна гірська порода та палеогеографічний об'єкт, відображає морський режим седиментації. Цікавими для вивчення є й локальні прояви карстових процесів (карстові воронки, розширені тектонічні тріщини). Загалом, територія парку дуже цікава для геологічних досліджень та навчального геолого-географічного красзнавства, адже збереглась в доброму стані. Відслоненнями крейди також обумовлена геоботанічна своєрідність території парку, яка полягає у формуванні специфічних фітоценозів. Ендемічна та реліктова рослинність парку також представляє інтерес для вивчення, адже деякі представники збереглись лише на цій території (як, наприклад, переломник Козо-Полянського, включений до Червоної книги України). Завдяки цьому цікавим парк є і для досліджень з ентомології. Адже зростання таких унікальних рослин надає змогу існування й унікальним комахам. (Метелик синявець піренейський, який також у Червоній книзі України, живе тільки там, де є переломник Козо-Полянського, оскільки тільки ним харчується.) Таким чином, на живому прикладі можна досліджувати не тільки окремі види, а й їхню взаємодію. Цікаві спостереження та дослідження проводяться з орнітології, адже територія парку знаходиться на міграційному шляху птахів.

Вчені мають змогу слідкувати за рідкісними для України птахами.

Дворічанський національний парк тісно співпрацює з науковцями Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна та Харківського музею природи. Метою цієї співпраці є вивчення флори, фауни та природних умов, а також інвентаризація біогеоценозів парку.

ГОРА КРЕМ'ЯНЕЦЬ

АДРЕСА: UKRAINE, KHARKIV REGION
ХАРКІВСЬКА ОБЛАСТЬ, МІСТО ІЗЮМ

Геологічна пам'ятка природи гора Крем'янець – це найвища точка Харківської області (218 метрів над рівнем моря).

Крем'янець або Кременець – гора, комплексна пам'ятка природи в місті Ізюмі, що в Харківській області.

Розташована у південній

частині міста, на правому березі річки Сіверський Донець.

Висота гори 177,3 м. Складається з крейдових відкладів, шарів білої крейди, крейдових пісків, піщаників. Верхньокрейдові відклади представлені крейдою, піщанистим мергелем з фосфоритами і тонкозернистим глауконіто-кварцевим піском. В основі крейдових відкладів залягають строкатокольоровий різнозернистий, гравелітовий пісок та пісковики нижньої крейди.

Товща верхньоюрських порід складена строкатокольоровою глиною волжського та кімерійського ярусів, білим оолітовим вапняком і вапняком-ракушняком оксфордського і келовейського ярусів, залізистим гравелітом та вапняковим пісковиком з численними залишками брахіопод келовейського віку.

Розріз вперше був описаний А. А. Борисяком на початку ХХ ст. і став еталоном при вивченні крейдових і верхньоюрських відкладів північно-західної частини Донбасу. Саме тут було вивчено карбонатний тип верхньоюрських порід. На горі Крем'янець знаходиться найпівнічніший вихід верхньоюрських вапняків Східно-Європейської платформи. Юрські вапняки містять різну фауну. Геологічний розріз гори Крем'янець має велику наукову цінність. Західна сторона гори демонструє шари цінних з науково-геологічної точки зору юрських і крейдових відкладень (ярусів), а саме: крейди, зеленуватої глини, мергелю, фосфоритів, вапняків, розглядається як наочний посібник у геологічній практиці. На Крем'янці наприкінці ХІХ століття учнем реального училища було знайдено рештки плезіозавра.

Поверхня вкрита розрідженою степовою рослинністю (типчак, ковила, ефедра тощо); частково заліснена.

На початку 1990-х років на вершині гори було встановлено кам'яні скульптури половецького часу, зібрані на території Ізюмщини, а також монумент на честь загиблих у Другій світовій війні.

У районі гори Крем'янець, де за часів Київської Русі, як припускають, проходив кордон держави, зупинявся князь Ігор Святославич. Ця подія, як припускають, зображена в епізоді літопису «Слово о полку Ігоревім». Татари

називали гору «Узун-Курган» («Довга Гора»), звідси, вірогідно, отримав назву Ізюмський шлях, яким татари здійснювали набіги на довколишні землі. У добу Середньовіччя Крем'янець слугував орієнтиром для руху степовими шляхами, вказував на Ізюмський перелаз, переправу. Біля підніжжя Крем'янця здійснювалися переправи військ Мономаха (1111 рік) та Ігоря (1185 рік). У XIV—XVI століттях Крем'янець знаходився на «татарській» стороні Сіверського Дінця, слугував спостережним пунктом, і, як припускають, можливо, — поштовим постом. Деякими дослідниками Крем'янець вважався місцем стародавньої татарської осілости. На височині зберігся вал і рів Ізюмської фортеці, побудованої в 1681 році для відбиття набігів кримських татар.

Саме в районі гори Крем'янець у роки Другої світової війни відбулася Ізюмсько-Барвінківська військова операція, у ході якої Червона Армія потерпіла поразку і де загинуло більше 200 тисяч військових. У 1985 р. на горі Крем'янець споруджено величний меморіальний комплекс. Виставлена бойова техніка періоду Другої світової війни: «Катюша», танки Т-34, КВ, ІС, самохідні артилерійські установки і ін.

На початку XXI століття посилилося туристичне значення гори. На її території було розміщено об'єкти туристичної інфраструктури, готелі. На горі проводяться змагання авіамоделістів. У 2008 році на вершині Крем'янця було встановлено пам'ятник жертвам Голодомору у вигляді скульптури Богородиці з хрестом (автор скульптури — І. Ковальов). У 2012—2013 роках на горі проводилися роботи по боротьбі зі зсувними процесами.

Географічні координати: 49°09'57" північної широти 37°16'41" східної довготи.

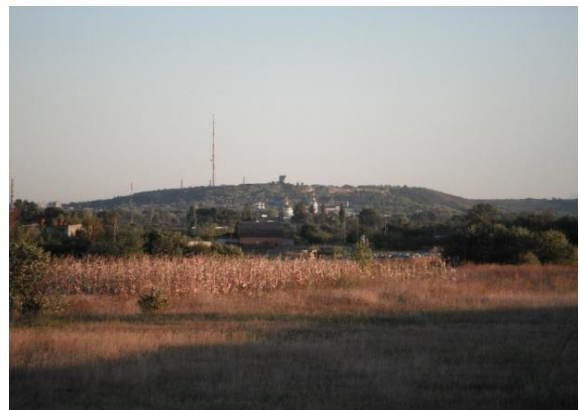
Меморіальний комплекс

Кам'яні баби на горі Крем'янець

Віймка автотраси Харків-Бахмут

**Гора Крем'янець
знята з північного боку**

НЕЗВИЧАЙНІ ПАМ'ЯТКИ ПРИРОДИ ХАРКІВЩИНИ

Солоне озеро

АДРЕСА: UKRAINE, KHARKIV REGION
ХАРКІВСЬКА ОБЛАСТЬ,
КЕГИЧІВСЬКИЙ РАЙОН, С. АНТОНІВКА

Нетипове для Харківської області місце – солоне озеро - утворилося в результаті техногенної катастрофи приблизно в 1962 році. У період пошуку нових родовищ нафти та газу біля села Антонівка Кегичівського району почали бурити газову свердловину. Тоді припускалося, що поклади газу і нафти знаходяться на величезній глибині в 3 км під куполом з солі – так званою соляною лінзою.

Але тиск газу виявився неочікувано високим

– 300 атмосфер, із розвідувальної свердловини вирвався цілий газовий фонтан заввишки 20 метрів. Якийсь час його намагалися вгамувати, але, ледь вщухнувши, фонтан газу забив з новою силою. Щоб захистити людей, евакуювали не тільки робітників, але й мешканців найближчого села, аби уникнути забруднення атмосфери, газ підпалили, його факел палав досить довго, та руйнація тільки збільшувалась. Навколо вишки утворився величезний кратер, що поглинув бурове обладнання. Врешті-решт фонтан вдалося зупинити з допомогою бетону, залитого в спеціально пробурені кутові свердловини. Згодом утворений кратер діаметром 60 метрів почали заповнювати підземні води, що розмивали соляну лінзу. Так і утворилося досить велике озеро з дуже солоною водою бірюзового кольору. Взимку озеро не замерзало, в ньому не було життя. Прісноводна риба й інша живність в такій воді існувати не зможе. Але на березі, крім рослинності, на схилах кратера можна виявити цілі колонії ластівок і великих зелених ящірок. Вода через солі дуже добре загоює рани, відчуття ніби на морі – морське повітря, сіль у волосі після купання. Велика щільність солоної води не дає глибоко пірнати. При зануренні більше 1,5 метрів вода стає набагато холоднішою. З роками береги озера стали більш урвистими, а вода менш солоною. Точну глибину озера ніхто не знає і досі. Вона балансує від 75 метрів до 2-х кілометрів. Тепер жителі села Антонівка Харківської області мають відмінне місце для відпочинку. Про це озеро знають тільки місцеві і більше нікому не розповідають. Озеро продовжує опріснюватися, тож поспішіть побувати в цьому унікальному місці. Географічні координати озера: 49° 19' 34" північної широти, 35 ° 48' 21" східної довготи.

НЕЗВИЧАЙНІ ПАМ'ЯТКИ ПРИРОДИ ХАРКІВЩИНИ

Кицівська пустеля

АДРЕСА: UKRAINE, KHARKIV REGION
ХАРКІВСЬКА ОБЛАСТЬ,
ЧУГУЇВСЬКИЙ РАЙОН, С. КИЦІВКА

Кицівська пустеля – єдина в Харківській області напівпустеля, іноді її називають Харківською пустелею. На просторах у 400 га, перед вами відкриється чудова панорама на невеликі пагорби подовженої й округлої форми, жовто-золотисті дюни та бархани. Це піщана горбиста місцевість у долині Сіверського Дінця, не схожа ні на що в Україні.

Еолові піщані відкладення, схожі на дюни, виникли на місці танкового полігону під Чугуєвим, який експлуатувався з 1960-х по 1990-і рр (у радянські часи). Якщо бути об'єктивним, то це насправді напівпустеля, утворена піщаними відкладеннями, які нагадують дюни. Два кілометри горбистої території, де перепад висот становить 50 метрів – такі умови цілком влаштовували танкістів, які кілька десятиліть тому проводили в цій місцевості навчання. З тих часів залишилися гільзи, на які де-не-де й зараз можна випадково натрапити. Кажуть, є й снаряди, що не вибухнули.

Піщані пагорби місцями покриті мохом, лишайником, травою і чагарником. Можна побачити тут лисиць, ховрахів, ящірок і хижих птахів. По периметру пустеля немов захищена від усіх хвойними лісами. Унікальні кліматичні умови створили комфортне середовище для життєдіяльності декількох видів комах, що майже не мешкають ніде більше в країні.

Велетенська піщана територія приваблює джиперів-екстремалів. Це місце, мов магніт, притягує до себе фанатів екстриму та екзотики. Любителі квадроциклів, мотоциклів, джипів влаштовують на піщаних дюнах своєрідні ралі. І до Африки вирушати не треба – вона сама сюди прийшла. Географічні координати: 49°50'42" північної широти, 36°49'00" східної довготи.

Висновки

Підготовка громадян з високим рівнем екологічних знань, екологічної свідомості й культури на основі нових критеріїв оцінки взаємовідносин людського суспільства й природи повинна стати одним з головних важелів у вирішенні надзвичайно гострих і соціально-економічних проблем сучасної України.

Туризм має стати однією з рушійних сил економічного розвитку нашого регіону. Харківщина має достатні природно-рекреаційні можливості для здійснення туристської діяльності, а саме сприятливі географічні умови і вигідне географічне положення, кліматичні умови, наявність водних ресурсів (річок, озер, водосховищ), джерел мінеральної води, об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного та місцевого значення. Одним із основних напрямів цієї галузі є екотуризм. Окрім економічної мети, треба визнати неабияке виховне й навчальне значення даного напрямку роботи:

- сприяє поширенню знань про навколишнє середовище, його стан;
- виховує дбайливе ставлення до природно-культурної спадщини;
- створює можливості для виховання бережливого ставлення до природи, культурних цінностей;
- виховує почуття відповідальності за стан навколишнього середовища;
- навчає раціональному використанню природних ресурсів;
- формує активну громадянську позицію з природоохоронної діяльності.

Діючі на Харківщині національні природні парки «Гомільшанські ліси», «Слобожанський», «Дворічанський», інформація про які наведена в даному збірнику, повинні стати об'єктами відвідування, вивчення юними дослідниками рідного краю. Безперечно, викладачам курсу «Харківщинознавство» запропонована інформація буде корисною у практичній діяльності.

Список використаних джерел

1. Андрієнко Т.Л., Попович С. Ю., Прядко О. І. та ін. Програма Літопису природи для заповідників на національних природних парків. — К., 2002. — 102 с.
2. Бондаренко С. Ізюмщина: краєзнавчий нарис від давнини до сучасності (до 95-ї річниці заснування Ізюмського району). — Слов'янськ, 2018.
3. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385.
4. Природно-заповідний фонд Харківської області: Довідник / О.В. Клімов, О. Г. Вовк, О. В. Філатова та ін. — Х.: Райдер, 2005. — 304 с.
5. Колода В.В. Археологический комплекс Коробовы Хутора: основные итоги исследований // Проблемы истории и археологии Украины: Материалы VI Международной научной конференции. Харьков, 2008.
6. Некос В. Е., Космачева М. В., Космачев В. Г. Методика проведения учебных геолого-географических краеведческих экскурсий. — Х., 1991.
7. Офіційні переліки регіонально рідкісних рослин адміністративних територій України (довідкове видання). / Укладачі: докт. біол. наук, проф. Т. Л. Андрієнко, канд. біол. наук М. М. Перегрим. — Київ: Альтерпрес, 2012. — 148 с.
8. Плетнёва С.А. Города в Хазарском каганате (доклад к постановке проблемы) // Хазарский альманах. Т.1 . Харьков, 2002.
9. Сібільов М. В. Археологічні пам'ятки на Дінці в зв'язку з походами Володимира Мономаха та Ігоря Сіверського // Археологія. — 1950. — Т. 4. — С. 104.
- 10.<http://www.gomilsha.org.ua>
- 11.<https://redbook-ua.org/> - Червона книга України
- 12.<http://slobozhanskyi.in.ua>
- 13.<https://itloyalty.ua/travels-in-kharkiv-region-7-top-places/>
- 14.<http://pzf.menr.gov.ua/> - Природно-заповідний фонд України
- 15.Европейский степной сурок: история и современность. - В.А. Токарский, В.И. Ронкин, Г.А. Савченко - Харьков: ХНУ им. В.Н. Каразина, 2011
- 16.Поселения речного бобра (Castor fiber) на северо-востоке Украины. - В.А. Токарский, А.В. Карташов, Ю.М. Зубатов, П.С. Козыра, 2002, Вісн. Луганськ. пед. ун-ту. Біологічні науки. Випуск 1.Сторінки. 45
- 17.Шрамко Б.А. Поселення скіфського часу в басейні Дінця//Археологія. – 1962. – Т. XIV.